

4. Babits Mihály: Jónás könyve

BABITS MIHÁLY: JÓNÁS KÖNYVE

Költő, műfordító, regény- és esszéíró. A Nyugat szerkesztőjeként az irodalmi közélet központi alakja a 20. század '30-as éveiben.

Élete nem volt külső eseményekben gazdag, annál telítettebb volt azonban szellemi izgalommal: töprengő, kételkedő lelkialkata, filozofikus hajlama, széleskörű, mély műveltsége, a költészet erejébe vetett vallásos hite a huszadik század első fele irodalmi életének meghatározó alakjává tették.

Pályakép – csak tájékoztató

1883. november 26-án született Szekszárdon, erősen vallásos értelmiségi család gyermekeként Tanulmányait Pesten és Pécsen végezte, 1901-ben beiratkozott a pesti egyetem bölcsészkarára. Négyesy László stílusgyakorlatain ismerkedett meg Juhász Gyulával és Kosztolányival. 1900-tól kezdett verseket írni, ekkor azonban még nem gondolt nyilvánosságra. Budapesten latin-magyar szakon diplomázott. Baján, Szekszárdon, Fogarason, Újpesten és Budapesten tanított. Első műveivel a Holnap című antológiában jelent meg (1908). Fekete ország című versével nagy botrányt kavart, mert Ady Fekete zongora c. művével egyetemben érthetetlennek találták. 1908-ban Itáliába utazott, és ekkor határozta el az Isteni színjáték lefordítását. 1909-ben jelenik meg első kötete (Levelek Iris koszorújából). 1911 folyamán jelent meg második kötete (Herceg, hátha megjön a tél is). 1911-től az újpesti Könyves Kálmán Gimnáziumba helyezték át. 1912-ben kezdte a Dante-fordítást. Első korszakára az antik görög irodalom formáinak imitálása jellemző. Második korszakára - 1912 utáni verseire - a keresztény irodalom műfajainak, a zsoltárnak imitálása jellemző. 1913-ban jelenik meg fantasztikus regénye, A gölyakalifa. 1915-ben A Játszottam a kezével c. verse miatt hazafiatlansággal vádolták, fegyelmi indulat ellene, elvesztette tanári állását, nyugdíjaztatta magát. 1916-ban megjelenik harmadik verseskötete, a Recitativ. A Nyugat főmunkatársa, majd 1919-ben egyetemi tanár, az ellenforradalom után megfosztják ettől az állásától is.

1919-ben írta az 1990-ig cenzúrázott Szíttál-e lassú mérgeket című versét, amelyben a Tanácsköztársaság jelszavait leplezi le, az ellentmondásokat tárja fel. A Magyar költő 1919-ben című versében mindenféle diktatúrától elhatárolja magát. 1920-ban Szabó Lőrincsel és Tóth Árpáddal lefordítja Baudelaire-t. 1921 folyamán összeházasodik Tanner Ilonával. 1933-ban írja utolsó regényét, a hátborzongató antiutópiát, Elza pilóta, vagy a tökéletes társadalom címmel. 1927-ben meghalt Baumgarten Ferenc, aki végrendeletében alapítványt hozott létre a rossz sorsú költők számára. A kuratórium elnöke Babits volt. 1929-től főszerkesztője a Nyugatnak. Lírájában egyre jobban látszott az egyre pesszimistább világszemlélete, amelyet csak fokozta, hogy gégerákot kapott. 1938-ban gégemetszést hajtottak végre rajta, miután nem tud beszélni, beszélgető füzetén keresztül érintkezik a külvilággal. Az erkölcsi felháborodás, a humánus féltése fordította szembe a fasizmussal. 1934-ben jelent meg Az európai irodalom története. 1938-ban írta a Jónás könyvét, majd 1939-ben a Jónás imáját. 1941 augusztus 4-én halt meg.

Életének főbb állomásai – vázlatosan

1883 - Szekszárdon megszületett

1901-1905 - a budapesti bölcsészkar magyar-francia, majd latin szakos hallgatója

1908-1911 - Fogarason tanár

1909 - A Holnapban megjelenik 15 verse, valamint első kötete, a Levelek Iris koszorújából

1911 - kinevezik az újpesti főgimnáziumba
1915 – A Játszottam a kezével c. verse miatt sajtóhadjárat indul ellene
1917 - Fortissimo c. verse miatt istenkáromlás címén vádat emelnek ellene
1919 - az egyetem világirodalmi tanszékén egyetemi tanárnak nevezik ki
1920 - megfosztják tanári nyugdíjától, állandó rendőri felügyelet alatt áll, a Petőfi Társaság és a Kisfaludy Társaság kizárja
1921 - házassága Tanner Ilonával (írói nevén Török Sophie)
1923 - házat vásárol Esztergomban a hegyen, ettől kezdve itt tölti a nyarait
1929 - Móricz Zsigmonddal együtt a Nyugat szerkesztője lesz
1933 - egyedül szerkeszti a Nyugatot
1938 - jelentkeznek betegségének tünetei: gégerák. Műtét után elveszíti hangját, környezetével írásban kommunikál (Beszélgetőfüzetek)
1940 - az MTA tagjává választják
1941 - augusztus 4-én meghal

A pályakép vonatkozó mozzanatai: -EZ KELL!!!

Költészete a '30-as években

Bár Babits visszahúzódó alkat, a háború idején felemelte szavát a barbár pusztítás ellen:

1917 - Fortissimo c. verse miatt istenkáromlás címén vádat emelnek ellene.

A próféta szerep megjelenése és megerősödése

A '10-es években Babits – éppen Ady ellenében – utasította el határozottan magától a közéleti-küldetéses költő szerepét, az egyik jellemző magyar lírikusi feladatot. A belső vívódástól sem mentes folyamatban – ha ellentmondásosan is – a prófétai szerepvállalás válik meghatározóvá.

Szembenzés a halállal

Kései költészetének fájdalmas-komor hangulatát indokolja a korai halál fenyegető közelsége is. 1936-ban már tudta, hogy rosszindulatú daganata van, s a versekben megszólalt a haláltól való rémület.

Babitsot **saját testi szenvedésein kívül az emberiségre váró kínok is gyötörték**. A gondolkodó emberek előtt már a harmincas évek elején felrémlt egy új háború pusztításának látomása. A **kultúra s az emberiség féltésének morális aggálya** fordította szembe a jogtipró állammal, elsősorban a nacionalizmusra épülő militarizmusok diktatúrájával. A modern civilizáció önpusztításának, látomása megjelenik ekkor született verseiben.

A próféta szerep vállalása

A Jónás könyvét súlyos operációja után a betegágyon vetette papírra, amikor némaságra ítélve csak **beszélgetőfüzeteivel** tartotta kapcsolatát a külvilággal. A Nyugat 1938. szeptemberi számában jelent meg első ízben. 1938-ban, **Ausztria német megszállása** után Babits egész Európa s hazája pusztulásától rettegett. Ebben a történelmi helyzetben új erővel vetődött fel az a kérdés: mit tehet a költő, a művész a barbár erők ellenében? „A próféta sorsa, a szellem sorsa a világ hatalmaival szemben: lehet-e izgatóbb tárgy a mai költőnek?” kérdezte Babits egyik írásában.

A Jónás könyvében prófétikus verseit folytatta. A **négyrészes elbeszélő költemény** egyben bibliai történet mögé rejtett **szellemi önéletrajz**, elbeszélő keretbe foglalt, nagyszabású lírai önvallomás is. A költő kívülről szemléli önmagát, **önarcképét Jónás személyében** festette meg, jóllehet nem mindenben azonosulván műve főhősével. A küldetésstudat mellett jelen van az irónia ill. a groteszk humor is. A kezdetben gyáva Jónás semmi áron **sem akar Ninivébe menni**, menekül az Úr parancsa, lelkiismeretének szava elől.

„Rühellé” a prófétaságot’ menekül az Úr parancsa, lelkiismeretének szava elől, „Szigetre” vágyott, „ahol magány és békesség övezze”, „magányos erdőszélen” kívánt elrejtőzni. Komikus és **szánalmas figura** lenn a hajófenéken, „mindent kiadva, elcsigázva” a tengeri vihartól; groteszk alak, amint a cet gyomrának bűzös sötétjében „üvölt” és „vonít” az ő Istenéhez; nevetségesnek, esetlenné mutatja be a költő **Ninivében** is. A korábban félénk, félszeg Jónás most önmagát is túlkiabálva, **kérlelhetetlenül, kevélyen igyekszik teljesíteni küldetését, de szégyenben marad**: az árusok kinevetik; a mimesek terén az asszonyok kicsúfolják, bolondos csapattal kísérik — halbűzét szagolva, mord lelkét merengve szimatolva; a királyi palotában meg egyenesen gúnyt űz- nek belőle: egy cifra oszlop tetejébe teszik, hogy onnan „jövendölje végét a világnak”.

A testi-lelki gyötrelmek kényszerítették Jónást, hogy prófétáljon Ninive, a „ megáradt gonoszság” ellen. Felismerte, hogy **nem térhet ki a felelősségvállalás alól**, „mert aki éltét hazugságba veszi, / a boldogságtól magát elrekeszti”. **Kudarcai után feldúltan menekül** a megátkozott, bűnös városból **a sivatagba** „egyetlen látomással dúlt szívében: „ hogy kő kövön nem marad Ninivében”.

Babits versének története csaknem végig híven követi a bibliai elbeszélést, de olykor naturalisztikus részletezéssel bővíti ki annak tömör, szófukar előadását (pl. a tengeri vihar szemléletes leírása, a háromnapos kínlódás rajza a cet gyomrában, a ninivei vásár ábrázolása). Babits története **két helyen tér el a bibliától**: A Bibliában **Jónás kéri, hogy vessék a tengerbe**. Babits művében a próféta meglapul, nem vallja be, hogy menekül az Úr elől, és a vihar Isten büntetése. **A próféta tehát esendő**, mint ahogyan minden ember, így a költő is.

A másik eltérés a két mű között: a bibliai Jónás könyvében **a niniveiek hallgatnak a próféta feddő szavára**. Maga a király rendeli el, hogy mindenki, „ember és állat” böjtöljön, öltön zsákruhát és tartson bűnbánatot. (A bibliai könyvben is megtalálható a humor: az állatok is szőrcsuhát öltöttek vezeklésül) Ott érthető és logikus, hogy az Úr megkegyelmezett a városnak és a megtért embereknek.

A babitsi Jónás könyvében gúny és **közöny fogadja** a próféta fenyegető jóslatát, s ezért indokoltabbnak tűnik Jónás keserű kifakadása az Úr ellen. A szörnyű látomás nem teljesedik be: **az Úr mégsem pusztítja el Ninivét**, s ebben a befejezésben ott rejlik **valami remény** is: az emberiség nagy alkotásai, maradandó értékei (talán) túl fogják élni a megáradt gonoszságot. Jogos ugyan Jónás felháborodása az erkölcsi romlottság fölött, de jogtalan a világ pusztulását kívánni, hiszen az igazság végletes követelése saját ellentétébe csaphat át: a legszélsőségesebb igazságtalanságba és embertelenségbe.

„A szó tiéd, a fegyver az enyém. / Te csak prédikálj, Jónás, én cselekszem”— zárja le a vitát az Úr közte és szolgája között. **S Jónásnak rá kell eszmélnie, hogy nem az ítékezés az ő kötelessége**, hanem a bátor harc minden embertelenség és barbárság ellen, még akkor is, ha „gyöngye fegyver szózat és igazság”, s ha a küzdelem esetleg komikus és eredménytelen. Egyébként a prófétai küldetés teljesítése sem csak kudarccal végződött, hiszen a bűnbánatra intő **feddő szavak egyik-másik szívből kicsíráztak**, „mint a jó mag ha termőföldre hullott”. A négy részből álló elbeszélő költemény szerkesztési elve az ellentételezés. Az 1. és 2. rész eseménysora a külvilágban, a 2. és 3. rész Jónás tudatában játszódik. A mű szerkezete is ellentétekből építkezik:

- Jónást elhívja az Úr, Jónás megszökik, Isten megbünteti, megmenti.
- Jónás meggyőződik arról, hogy Ninivének pusztulnia kell, és Ninivét az Úr nem pusztítja el.
- Jónás alakja egyszerre magasztos és komikus figura, éppen ezért groteszk. Szökésében általános emberi magatartásforma jelenik meg: a sorsa elől menekülő ember.

A mű hangnem is az ellentétre épül: a költemény **ironikus-komikus és patetikus hangnemének kettőssége** végig jelen van a műben. Szinte megszámlálhatatlan azoknak a szavaknak, szókapcsolatoknak, mondatoknak a száma, melyek a nyelv **hétköznapi, nyersebb**

rétegeből valók, s ezek egyértelműen **az irónia eszközei**. Ilyenek: **rühellé a prófétaságot**; görös hajósok; a fene vizen át; kiálts a keserves istenedhez; fogjátok és vigyétek ezt a zsidót, sós hús lett belőlem; lotykos, rongyos, szakadós ruháját; szeme vérbeforgott; olyat bődült bozontos szája stb.

A stílus emeltebb, patetikus jellegét a választott témának megfelelően elsősorban a nyelv **bibliai ódonysága** adja. Főleg a nyelvi archaizmus teremti meg ezt a régies színezetet. Igen bőven található a mai beszédben már nem használatos, elavult múlt idejű igealakok, pl.: **Fölkele, elbocsátá, üvölté, kiére, méne dobtál vala, csücsültem vala, ül vala, készített vala**; így lön, vetteték be; a -ván, -vén képzős határozói igenevek gyakori használata is az archaizálást szolgálja. Az egykori bibliafordítók latinizmusai is sokszor előfordulnak a szövegben, pl.: **„futván az Urat, mint tolvaj a hóhért”** (a latin fut igének a magyartól eltérően tárgy a vonzata): „hajóra szállott, mely elvinné őtet”, „elküldte tátott szájjal hogy benyelné” „fölkele Jónás, hogy szaladna” (a magyar felszólító mód helyett a latin coniunctivust szolgálva követve a régi fordítók feltételes módot használtak a célhatározói mellékniondatokban).

A versforma is a tárgyhoz s a kettős hangnemhez alkalmazkodik: egyenetlen hosszúságú, páros rímű, laza jambikus sorokból áll a költemény; gyakoriak a sorátlépések, s a rímekre sem fordít különösebb gondot a költő, pontosabban: rendszeresek a virtuózan **pongyola rímek**.

1939-ben függesztette költeményéhez a **Jónás imáját**, mely közvetlen líraiságában talán **megrendítőbb**, mint maga az egész epikus remekmű Költészetének megújításáért könyörög ez az ima, a Gazdához intézett rimánkodó fohász. **Két mondatból áll a vers. Az első**, hatsoros egységben a nagybeteg költő még **a régi szavak hűtlenségéről** panaszkodik, melyeket sorsának szétesése, parttalanná válása hordalékként sodor magával, „mint a tévelygő ár az elszakadt / sövényt jelzőkarókat gátaakat”. **A következő**, egy lélegzetvételnyi hatalmas, **ziháló versmondat (20 sor) mégis a bizakodást** szólaltatja meg. Áradásszerűen ömlenek a sorok, átlépve gátaakat, ritmikai egységek határait. A „kínoknak eleven süket ésforró sötétjébe” már egyszer leszállt ember régi hangjait akarja megtalálni, azokat szeretné „hibátlan hadsorbá” állítani. **Bátran és nem bujkálva kíván megszólalni újra**. A közeli halál tudata is sürgeti, hogy most már nem rest szolgálként, hanem **fáradhatatlanul kövesse a Gazda, az Isten parancsait**, sugalmazását mindaddig, míg lehet „míg az égi és ninivei hatalmak engedik” hogy beszéljen s meg ne haljon.

Kitekintés:

Babits kiemelkedő nagy **művének végső tanulsága: a próféta nem menekülhet kötelessége elől**, nem vonulhat magányos erdőszélre, semmiképpen sem hallgathat, ha szólania kell:

„mert vétkesek közt cinkos aki néma.

Atyjafiáért számot ad a testvér... „

Többen úgy értelmezték ezeket a szállóigévé vált sorokat s az egész Jónás könyvét, mintha a költő lelkiismeret-furdalása, egész életművéért való bűnbánata szólalt volna meg benne. Aki ismeri Babits pályáját, költészetét, az nagyon jól tudja, hogy egyáltalán nem vádolhatta önmagát „cinkos némasággal”. Elég csak a Húsvét előtt vagy a Fortissimo, illetve A gazda bekeríti házát s más „prófétai” verseire, tanulmányaira gondolnunk. **Nem az önvád szólal meg a Jónás könyvében, hanem Babits belső vívódása az erkölcsi kötelesség kiállításra készítő parancsa és a közszerepléstől visszahúzódó természete között. Ezért tekinthető lírai önvallomásnak a mű.**